

Kuka keksi lapinraunion? Esihistoriallisten rökkiöiden nimitykset 1700–1800-luvuilla

Liisa Kunnas

Arkeologisessa terminologiassa *lapinrauniolla* tarkoitetaan sisämaassa, erityisesti suurten vesistöjen ympärillä Keski- ja Itä-Suomessa esiintyviä varhaismetallikaudelle (n. 1900 eaa.– 300 jaa.) ajoittuvia kivistä kasattuja rökkiöitä (Kuva 1). Ne sijaitsevat tyypillisesti kallioilla lähellä rantaviivaa, ovat noin puolen metrin korkuisia ja halkaisijaltaan 3–10 metriä.¹ Historiallisesti lapinraunioita on pidetty kooltaan pienempinä, rakenteeltaan epämääräisinä ja vähemmän näyttävinä kuin rannikkoalueiden pronssikauden kulttuuriin kuuluvia ”oikeita” rökkiöhautoja.² Lapinraunion käsitteen määrittely on hankalaa, koska rökkiökohteita on tutkittu kaivauksin suhteellisen vähän ja rökkiöiden luokittelu on pitkään perustunut erilaisiin mielikuviin, joita arkeologisessa tutkimusperinteessä on ollut rannikon ja sisämaan kulttuuripiireistä.³

Lapinraunio kuuluu arkeologiseen nimiperheeseen, jonka termit viittaavat ajoituseltaan ja käyttötarkoitukseltaan vaikeasti määriteltäviin kivirakenteisiin: *hiidenkiuas*, *jättinkirkko*, *jatulintarha*, *ryssänuuni*. Yhteistä näille nimityksille tuntuu olevan, että termit ovat alkuperältään kansankielisiä ja kyseisen rakenteen tekijäksi tai käyttäjäksi mainitaan jokin ”ulkopuolinen” tai ”toinen”. Samantyyllisiä nimityksiä käytetään myös huomiota herättävistä tai jollain tavoin poikkeuksellisen näköisistä luonnollisista ilmiöistä, esimerkiksi hiidenkirnuista ja pirunpelloista. Geologiassa, maantieteessä ja arkeologiassa tutkitaan ilmiöitä, jotka ovat olleet olemassa ihmisten jokapäiväisessä ympäristössä ja ovat näin ollen tulleet nimetyiksi ”kansan suussa” jo kauan ennen kuin tutkijoiden mielenkiinto on kohdistunut niihin.

Rökkiönimitysten hiisien ja jättiläisten joukossa lapinraunio-termi tuntuu kuitenkin erottuvalta. Muut nimitykset ovat linjassa myös ainakin Ruotsin Norlannissa rökkiöistä

1 Jarkko Saipio, *Lapp Cairns. Spatial and Cultural Context of Early Metal Period Stone Structures in the Finnish Lake District*, Iskos 25, Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki, 2023, 10.

2 Jari Okkonen, *Jättiläisen hautoja ja hirveitä kivi rökkiöitä – Pohjanmaan muinaisten kivrakennelmien arkeologiaa*, Oulun yliopisto, Oulu, 2003, 42–43.

3 Saipio, *Lapp Cairns*, 47–52.

Kuva 1. Suurikokoisia ja maisemaa hallitsevia röykkiöitä harjun päällä Maaningan (Kuopion) Kesksisaarella. Kuva: L. Kunnas 2020.

käytettyjen kansankielisten nimien kanssa, esimerkkinä nimitys *jättengrafvar*.⁴ Aiemmassa tutkimuksessa on osoitettu, että lapinraunio-termin käyttö alkaa jo 1700-luvulla.⁵ Tämä on harvinaista suomalaisessa arkeologisessa terminologiassa, joka on pääsääntöisesti muodostunut vasta 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alun aikana. Röykkiöt ja muut kivrakenteet olivat käytännössä ainoita 1700-luvulla tunnettuja esihistoriallisia kiinteitä muinaisjäännöksiä tai sellaisiksi tunnistettuja, ja näin ollen niistä myös kirjoitettiin.⁶ Tässä artikkelissa tarkastelen 1700–1800-lukujen lähdeaineiston kautta kysymyksiä lapinraunio-termin alkuperästä ja käsitteen kehityksestä: Kuka Suomessa keksi nimittää varhaismetallikautisia röykkiöitä *lapinraunioiksi*? Kekisivätkö termin Henrik Gabriel Porthanin (1739–1804) kaltaiset historiantutkijat, jotka olivat kiinnostuneita suomalaisten ja saamelaiden välisestä historiallisesta suhteesta, vai poimivatko he sen käyttöönsä kansankielestä tukemaan omaa käsitystään Suomen alueen asutushistoriasta? Millaisista rajanvedoista suomalaisen identiteetin suhteen käsitteet kertovat, ja miten ne näyttäytyvät aikalaiskeskusteluissa kaukaisimman menneisyyden etnisyyksistä?

4 Okkonen, *Jättiläisen hautoja ja hirveitä kivröykkiöitä*, 56–57.

5 Okkonen, *Jättiläisen hautoja ja hirveitä kivröykkiöitä*.

6 Liisa Kunnas, *The Furthest Past. Historiography and Conceptual History of Stone Age Archaeology in Finland c. 1700–1940*, Helsingin yliopisto, Helsinki, 2024, 61; Liisa Kunnas-Pusa, "Eighteenth-century visions of the Stone Age – Stone artefacts and the concept of the furthest past in theses published at the Academy of Turku in 1700–1828", *1700-tal – Nordic Journal for Eighteenth-Century Studies*, 2021, 11–27.

Samaa kysymystä lapinraunio-termin alkuperästä 1700-luvun lähteiden valossa on aiemmin pohtinut väitöskirjassaan Jari Okkonen⁷, ja tässä artikkelissa pyrinkin täydentämään hänen huomioitaan lähdeaineiston uuden tarkastelun kautta. Okkosen käyttämän sanomalehtiaineiston ja kirjallisuuden ohella olen ottanut tarkastelun kohteeksi Turun akatemian opinnäytteiden mainintoja röykkiöistä. Lapinraunioista ja muista kivistä röykkiöistä arkeologisen ja kulttuurisen ilmiönä sekä varhaismetallikauden hautaustavoista yleensä on myös Okkosen jälkeen ilmestynyt uutta tutkimusta⁸, jota pyrin hyödyntämään lapinraunio-käsitteen historian kartoittamisessa.

Nykyään suomalaisessa arkeologiassa on tyyppillistä karttaa esihistoriallisen menneisyyden etnisyyksien pohdintaa ja vältellä kysymyksiä siitä, miten tulkintoihin ovat vaikuttaneet aikalaiskäsitteet etnisistä ja kielellisistä ryhmistä, kuten suomalaisista, saamelaisista ja suomenruotsalaisista.⁹ Tämä lienee vastareaktio sille, miten suomalainen ja eurooppalainen arkeologia olivat pitkään kiinteästi sidoksissa kansallisten menneisyyksien rakentamiseen ja esihistoriallisten kulttuurien yhdistämiseen etnisiin ja kielellisiin ryhmiin. Lapinraunio-nimityksen kohdalla muinaisjäännöstyyppin suhdetta saamelaisiin tai historiallisista lähteistä tunnettuun ”lappalaisväestöön” on kyllä käsitelty useaan otteeseen,¹⁰ mutta kysymys on osoittautunut niin monimutkaiseksi ja nykyhetkessäkin poliittiseksi, ettei arkeologeilla ole ollut siihen ratkaisua.¹¹

Nykytutkimuksesta erikoisen kuuluisen selityksen sekä lapinraunio-nimelle että itse muinaisjäännökselle esittää Väinö Wallin (1869–1947, myöh. Voionmaa)¹² vuonna 1894 ilmestyneessä Suomen esihistorian yleisesityksessään *Kuvauksia Suomen kansan esihistoriasta*. Wallinin mukaan nämä sisämaan kivikasat ovat kirjaimellisia ”lapin raunioita” eli saamelaisten asumusten perustuksia, jotka ovat jääneet metsiin muistoksi suomalaisten vuosisatojen aikana toteuttamasta saamelaisten kansanmurhasta:

(...) pääosa lapin raunioita kansallisuudeltaan on, kuten kansa niin itsepäisesti väittää, lappalaista. Liittyväthän niihin luonnollisesti sekä historialliset tiedot että kansankertomukset pitkällisistä rotu- ja viljelystaieluista lappalaisia vastaan. Varmaankin on moni lapinkota hämäläisen tai karjalaisen uutisasukkaan käden kautta joutunut

7 Okkonen, *Jättiläisen hautoja ja hirveitä kiviröykkiöitä*.

8 Timo Muhonen, ”The Place of Stone: Movement, Spatial Differences and Accumulating Stone Depositions in Finland and Karelia”, *Suomen Museo* 2017, 6–62; Tarja Knuutinen, Liisa Kunnas-Pusa, Kati Salo & Tuija Kirkinen, ”A Pre-Roman Burial Site in Puijonsarvennenä, Kuopio, Eastern Finland: Preliminary Results and Interpretations”, *Fennoscandia Archaeologica* XXXIX (2022), 5–27; Ulla Moilanen & Sami Raninen, ”Merovingiaikainen polttohauta Kihniön Pyhäniemessä”, *Muinaistutkija* 2022/2, 24–31; Kati Salo, Jarkko Saipio, Maddie Hentunen, Kristiina Mannermaa & Markku Oinonen, ”Graves, landmarks, or sacrificial monuments? The human osteology and paleopathology of the Bronze Age burial cairns in Finland”, *International Journal of Osteoarchaeology* 32 (2022:5), 1073–1081, <https://doi.org/10.1002/oa.3133>; Saipio, *Lapp Cairns*.

9 Eeva-Kristiina Harlin, ”Sámi Archaeology and the Fear of Political Involvement: Finnish Archaeologists’ Perspectives on Ethnicity and the Repatriation of Sámi Cultural Heritage”, *Archaeologies* 15 (2019), 254–284, <https://doi.org/10.1007/s11759-019-09366-7>; Liisa Kunnas, ”The political Stone Age. Prehistoric ethnicities and Finnish national narratives”, *Fornvännen* 118 (2023), 205–219.

10 Esim. Okkonen, *Jättiläisen hautoja ja hirveitä kiviröykkiöitä*, 44–49, ja siinä viitatu lähteet.

11 Nykyisin ajatellaan, että kulttuuriset identiteetit, kuten suomalainen tai saamelainen, ovat muodostuneet vasta historiallisella ajalla. Tällä hetkellä Suomessa asuva väestö on muodostunut viimeisen 10 000 vuoden aikana kaikista tänne suuntautuneista muuttoliikkeistä, ja kieltä asukkaat ovat vaihtaneet monta kertaa. Kielellinen identiteetti taas ei ole sidoksissa etniseen identiteettiin tai geneettiseen alkuperään. Tämä tulkinta alkoi kuitenkin valtavirtaistua vasta 1980-luvulta lähtien, ja pitkään ajateltiin, että suomalaiset erillisenä ”muinaiskansana” ovat saapuneet Suomen alueelle noin vuonna 300 jaa. Uusimmasta asutushistorian poikkitieteellisestä tutkimuksesta, ks. Elina Salmela, ”Mitä DNA kertoo Suomen asutushistoriasta?”, *Muinais-DNA – Avain menneisyyteen*, toim. Ulla Nordfors & Mai Meriluoto, SKS, Helsinki, 2025, 77–97.

12 Kaarle Väinö Wallin (1869–1947), Voionmaa vuodesta 1906.

raunioksi. A. Warelius on julkaissut jotenkin täydellisen kokoelman kansantarinoita suomalaisten uutisasukkaitten tavasta kohdella heikompia veljiänsä, joita he ryöstivät, murhasivat suorastaan niinkuin metsäneläviä. Synkkiä, kamalia ovat lapinraunioiden muistot, kaukana lain ja oikeuden käsistä korvessa tehdyt verityöt.¹³

Saamelaisia kohtaan ilmaisemastaan säälistä huolimatta Wallin piti oikeutettuna saamelaisen väistämätöntä hävittämistä tässä ”rotutaistelussa”, joka olisi ollut käynnissä jo vuosisatojen, ellei peräti vuosituhansien ajan. Miten tämä tulkinta lapinraunioista on muotoutunut ja päätynyt esihistorian yleisesitykseen? Tässä artikkelissa vastausta etsitään tarkastelemalla lapinraunio-käsitteen historiaa pitkässä jatkumossa, joka osoittaa, miten lapinraunioiden ja muiden röykkiöiden tulkinta haudoiksi, samoin kuin lapinraunio-käsitteen merkityssisältö, on käynyt läpi useita vaiheita historiansa aikana.

Kiehtovat kivikasat

Ihmisille on aina ollut tyypillistä kiinnittää huomiota sellaisiin asuinalueiltaan löytyviin materiaalsiin ja maisemallisiin jälkiin, jotka ovat kertoneet samoilla paikoilla oleskelleen älyllisiä olentoja ennenkin. Monin paikoin Eurooppaa esihistorialliset tai arvoitukselliset koetut kivirakennelmat on yhdistetty jättiläisiin tai muuhun ei-inhimilliseen alkuperään.¹⁴ Antiikin Kreikassa jo tuolloin muinaisen mykeneläisen kulttuurin rakennusten jäännöksiä alettiin kutsua kyklooppien mukaan, koska nämä massiiviset rakenteet yhdistettiin myyttien yksisilmäisiin jättiläisiin. Arkeologisessa terminologiassa ”kyklooppimuuri” (engl. *cyclopean masonry*) merkitsee edelleen mykeneläiselle arkkitehtuurille tyypillistä muuraustyyliä.¹⁵

Ranskassa ja Brittein saarilla todellisuudessa kivikaudelta peräisin olevia megaliittisia kivirakenteita alettiin keskiajalta lähtien liittää kelttiläiseen perintöön ja druideihin, Englannissa myös kuningas Arthuriin kaltaisiin myyttisiin sankareihin. Esimerkiksi Stonehengeen liittyen nämä käsitykset ovat edelleen osa historiakulttuuria. Samaan tapaan kuin suomalaiset 1700–1800-luvun historioitsijat ja arkeologit pyrkivät järkeistämään kansanperinteen jättiläisiä muistoiksi muinaisista kansoista, englantilainen lääkäri ja antikvaari William Stukeley (1687–1765) kirjoitti vuonna 1740, että megaliitteihin yhdistetyt druidit olisivat todellisuudessa olleet muinainen kansa, joka asutti Brittein saaria kauan ennen keltejä tai roomalaisia.¹⁶

Rakenteiden jäännöksiin kohdistunut mielenkiinto on ollut myös tärkeä vaikuttava voima arkeologian historiassa. Raunioituneet rakennukset, muinaiset monumentit ja hautarakennelmat ovat herättäneet tieteellistä kiinnostusta usein ensimmäisinä muinaisjäännösten joukossa, koska ne on helpompi havaita maisemassa kuin maanpinnan alaiset kohteet.¹⁷

13 Väinö Wallin, *Kuvauksia Suomen kansan esihistoriasta. Kuvallinen Suomen historia vanhimmista ajoista nykyaikaan saakka 1*, Gummerus, Jyväskylä, 1894, 93.

14 Esim. Amy Gazin-Schwartz & Cornelius Holtorf, ”’As long as ever I’ve known it...’: On folklore and archaeology”, *Archaeology and Folklore*, toim. Amy Gazin-Schwartz & Cornelius Holtorf, Routledge, London, 1999, 3–25, 15–16.

15 Alain Schnapp, *The Discovery of the Past. The Origins of Archaeology*, British Museum Press, London, 1996, 46.

16 William Stukeley, *Stonehenge – A Temple Restor’d to the British Druids*, W. Innys & R. Manby, London, 1740.

17 Esim. Glyn Daniel, *The Idea of Prehistory*, Watts & Co., London, 1962, 14–15; Stuart Piggott, *Ruins in a Landscape. Essays in Antiquarianism*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1976; Schnapp, *The Discovery of the Past*, 212–213; Richard Bradley, *The Past in Prehistoric Societies*, Routledge, London, 2002, 13–14.

Suomessa ei varsinaisesti ole monumentaalista rakentamista ennen keskiajan kirkkoja ja linnoja, lukuun ottamatta Perämeren rannikon jätkinkirkoiksi kutsuttuja myöhäiskivikauden arvoituksellisia rakennelmia.¹⁸ Esihistorialliset rökkiöt ja muut kivirakennelmat ovat olleet eniten maisemassa erottuvia muinaisjäännöksiä, ja sellaisina ne ovat keränneet erilaisia merkityksiä vuosisatojen kuluessa. 1700-luvulta 1900-luvun alkuun ulottuvalla ajanjaksolla kerätyn kansanperinteen perusteella perinteisessä maatalousyhteiskunnassa kaikki oman kyläasutuksen ulkopuolella metsissä kohdatut rakennejäännökset ja kivikasat luokiteltiin kuuluvaksi jollekin ulkopuoliselle ryhmälle. Tähän riitti jo se, että esimerkiksi talosta olivat jäljellä vain kiviset perustukset ja talon asukkaat olivat hävinneet yhteisön kollektiivisesta muistista.¹⁹

Folkloristi John Björkman on todennut, että kyläyhteisöillä oli oma tilallinen, sosiaalinen ja henkinen rakenteensa, ja tämän järjestyksen ulkopuolisille ilmiöille kehittyi erilaisia niihin liittyviä selityksiä ja tarinoita.²⁰ Esihistorialliset ja muut rakenteiden jäännökset olivat tällaisia ilmiöitä, kuten myös paikat, joihin yhdistettiin kyläjärjestyksen ulkopuolisia ihmisryhmiä. Yksi esimerkki tästä on Ruovedellä tunnettu esihistoriallisten rökkiöiden nimitys *munkkilaisten muurit*. Nimityksen selityksenä saattaa olla, että muistot katolisen ajan munkeista olivat jossain vaiheessa reformaation jälkeisessä kansanperinteessä yhdistyneet muihin hieman epäilyttävinä pidettyihin, kiertelevää elämää viettäviin ja järjestäytyneen yhteiskunnan ulkopuolella eläviin ryhmiin, joiden jälkinä metsien kivirakenteita on usein pidetty. Munkkilaisista vuonna 1895 kirjoittanut Hjalmar Appelgren (1853–1937, vuodesta 1906 Appelgren-Kivalo) ajatteli kuitenkin munkkilaisten merkinneen samaa väestöä kuin ”lappalaiset”, joita alueella oli hänen mukaansa asunut vielä historiallisena aikana.²¹

Vanhojen rakennusten, raunioiden ja esihistoriallisten rakenteiden kohtaaminen on kautta aikojen herättänyt tunteita, jotka liittyvät menneisyyden materiaalisen todellisuuden kokemiseen nykyhetken ympäristössä. Esimerkiksi arkeologi Julian Thomas on kuvaillut tuntemuksiaan tarkkaillessaan kivikautista megaliittihautaa: ”[se on] kulttuurillemme vieras, mutta silti olemassa kanssamme samassa tilassa.”²² Kansanperinteessä rökkiöt ja muut samantapaiset kohteet on tavallisesti koettu pelottaviksi tai välteltäviksi.²³ Toisaalta metsissä ja kivikkoisilla paikoilla olleet vaaralliseksi koetut paikat, jotka on yhdistetty esimerkiksi peikkoihin ja metsänpeittoon joutumiseen, ovat alkaneet kerätä kohdalleen kivikasvoja, joista on ajan myötä muodostunut rökkiöitä.²⁴

18 Julius Ailio, ”Ovatko Pohjanmaan ’jättiläislinnat’ muinaisjäännöksiä?”, *Suomen Museo* XXIX (1923), 1–41; Okkonen, *Jättiläisen hautoja ja hirveitä kivi rökkiöitä*; Petro Pesonen, Miikka Tallavaara & Petri Halinen, ”Siikajoen kivikautiset kehäkylät”, *Muinaistutkija* (2020:1), 2–15, 11.

19 Esim. Liisa Kunnas-Pusa & Tarja Knuutinen, ”Kyllä tuon sais jo polttaa kun on tuommonen rähjänä.” – Kulttuuriperinnön rakentamisen ja tutkimuksen kerrostumia Pohjois-Savossa”, *Suomen Museo – Finskt Museum* 2020, 110–125.

20 John Björkman, *Healing Springs and Haunted Woods. Sacred sites of folk belief and spatial order in Southwest Finnish village societies*, Åbo akademi, Åbo, 2024.

21 Hjalmar Appelgren, ”Munkkilaisten muurit Tarjanteella Ruovedellä”, *Suomen Museo* II (1895), 81–84; Okkonen, *Jättiläisen hautoja ja hirveitä kivi rökkiöitä*, 51.

22 “(...) foreign to our culture, yet it exists in the same space as we do.” Julian Thomas, *Rethinking the Neolithic*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, 1.

23 Björkman, *Healing Springs and Haunted Woods*.

24 Timo Muhonen, ”Vuorenpiekkaja ja vaaranpaikkoja – kaksi kivirauniota Pohjanmaalta”, *Muinaistutkija* (2016:1), 26–39.

Lapinraunion käsite

Lapinraunion käsitteessä on kaksi osaa: Alkuosa *lapin-* tuntuu viittaavan Lappiin, ehkä saamelaisiin, joita on historiallisesti kutsuttu ”lappalaisiksi”. Lappi-sanana merkityksen on toisinaan tulkittu merkinneen alun perin syrjäistä, ”reunoilla” olevaa seutua, jonka asukkaat ovat olleet reunojen asukkaita eli lappalaisia. Kuitenkin tieteellisessä kielessä *lappi-* ja *lappalainen-*terminologia on yhdistynyt 1600–1700-luvulta lähtien siihen lappalaisina tunnettuun ihmisryhmään, jonka nykyään usein tulkitaan merkitsevän saamelaisia.²⁵ Käsitteellisesti *Lappi* on usein eräänlainen erämaan synonyymi, erotuksena maanviljelyyn perustuvien kyläyhteisöjen tiiviisti asutusta rintamaasta.²⁶

Sanan toinen osa *raunio* ei myöskään ole yksiselitteinen käsite. Arkkitehtuurin tutkimuksessa raunioita on kuvailtu eriskummalliseksi rakennetun ympäristön alatyypiksi, jolla on sekä edelleen näkyvässä oleva fyysinen olomuoto että näkymätön muoto, joka sisältää sittemmin kadonneet osat.²⁷ Raunio on harvemmin enää alkuperäisessä käytössään, mutta on silti osa maisemaa. Tätä näkymättömän tai puuttuvan läsnäoloa osana näkyvää materiaa on myös usein pidetty olennaisena osana arkeologista aineistoa, joka on sirpaleista ja mykkää tai kuollutta koostuen poisheitetyistä, rikkinäisestä tai kadotetusta.²⁸

Lapinraunion käsitteen kohdalla voi lisäksi huomioida suomen kielen raunio-sanana monimerkityksellisyyden. *Raunio* ei merkitse vain raunioituneen rakennuksen jäännöksiä, vaan myös rökkiöitä ja muita epämääräisiä kivikasoja.²⁹ Esimerkiksi ruotsissa *ruin* merkitsee raunioituneita rakennuksia ja *röse* esihistoriallisia tai muita kivirökkiöitä, mutta myös rajamerkkiä.³⁰ Rajojen merkitseminen on yksi sekä esihistoriallisiin että historiallisen ajan rökkiöihin liitetty merkitys.

Arkkitehtuurin rauniokäsitteen näkökulmasta lapinraunioiden tai muiden rökkiöiden kuuluminen raunioiden luokkaan on ongelmallista, jos ajatellaan lapinrauniota kokonaisuutena rakenteena ilman rauniolle tyypillistä näkymätöntä osaa.³¹ Arkeologisesta näkökulmasta tarkasteltuna lapinraunioita tämänhetkinen muoto on kuitenkin seurausta jopa vuosituhansia kestäneistä raunioitumisen ja muutoksen prosesseista. Rökkiöitä on kaivettu ja niiden kiviä siirretty monia kertoja niiden elinkaaren aikana, luonnonvoimat, kuten routiminen ja maankohoaminen, ovat vaikuttaneet niiden muotoon, ja niiden sisältämä orgaaninen aine, kuten esimerkiksi mahdolliset puiset arkit tai muut sisärakenteet, on maatonut.

Arkeologiassa nykyiseen lapinraunioita käsitteeseen merkityssisältöön kuuluu ajatus hautauksesta. Lapinraunioille on kuitenkin tyypillistä, että niissä on vain vähän löytöjä tai joskus ei ollenkaan. Tästä syystä niiden alkuperäistä tarkoitusta hautamuistomerkkeinä, siten kuin ne meidän kulttuurissamme ymmärretään, on myös epäilty ja esitetty lapin-

25 Apulaisprofessori Minerva Piha (Nord universitet, Levanger), henkilökohtainen tiedonanto 4.6.2025.

26 Erän ja erämaan kulttuurisista merkityksistä Suomessa, ks. Tuija Kirkinen, ”Myyttinen erämaan esihistoria: arkeologian erämaakäsitykset ekokriittisestä näkökulmasta”, *Ympäristö ja kulttuuri*, toim. T. Kallinen, A. Nygren & T. Tammisto, Helsingin yliopisto, Helsinki, 2012, 131–156.

27 Esim. Tuija Lind, *Rauniot – Arvoja ja tekoja. Rauniorestaurointi ja arkeologisten alueiden suunnittelu*, Aalto-yliopisto, Espoo, 2017. Esihistoriallisten rakenteiden määrittely raunioiksi on ollut perin ongelmallista muuallakin Euroopassa, ks. M. W. Thompson, *Ruins. Their preservation and display*, British Museum Publications, London, 1981.

28 Esim. Gavin Lucas, *Understanding the Archaeological Record*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, 14–16.

29 Lind, *Rauniot – Arvoja ja tekoja*, 28.

30 *Svenska Akademiens ordbok (SAOB)*, Svenska Akademien, Lund, 1893–, sökord ”röse”, betydelsemoment 1ba (publicerad 1962), www.saob.se (viitattu 14.11.2025).

31 Lind, *Rauniot – Arvoja ja tekoja*, 30.

Kuva 2. Lapinraunioita Kuopion Kuusikkolahdenniemen muinaisjäännösalueella. Kuva: Museovirasto.

raunioiden tarkoituksen liittyvän maiseman hallintaan ja rajoihin: joko esimerkiksi yhteisöjen välisiin konkreettisiin rajoihin tai näkyvän ja näkymättömän maailman välisiin rajapintoihin.³² Lapinraunioita rakennettiin tyypillisesti kallioille vesistöjen äärelle, joskus hyvinkin lähelle vesirajaa. Jarkko Saipio onkin esittänyt, että tämä eri elementtien kohtaaminen on ollut tärkeää lapinraunioita rakentaneille yhteisöille ja näiden monumenttien rakentaminen on ollut yhteydessä heidän kosmologisiin käsityksiinsä (Kuva 2).³³

Lapinraunioiden tutkimushistoriaa 1900-luvulla kartoittanut Saipio on todennut, että niiden maine vähälöytöisinä tai löydöttöminä, ”tylsinä” tai vaikeatulkintaisina kohteina johti siihen, että lapinraunioita kaivettiin hyvin harvoin ennen 1970-lukua; siitä huolimatta, että jo 1920-luvulla oli tutkittu rökkiöitä, joista löydettiin varhaisrautakautisia metalliesineitä. Lapinraunioiden määrittely nimenomaan haudoiksi yleistyi kuitenkin 1900-luvun aikana kaivaushavaintojen pohjalta. Wallin oli vielä määritellyt lapinrauniot asumusten jäännöksiksi kuten edellä esitetty yleisesityksen katkelma osoittaa. 1970–80-luvuilla lapinraunioiden tutkimukset varsinkin Pohjois-Savossa osoittivat, että niiden rakentajat olivat olleet paikallista pronssi- ja rautakautista metsästäjä-keräilijä-väestöä. Silti arkeolo-

32 Timo Miettinen, ”Kivirökkiöiden tunnistus- ja tutkimusongelmista”, *Lapinraunioita ja hiidenkiukaita*, toim. Paula Purhonen, Museovirasto, Helsinki, 1993, 88–92; Okkonen, *Jättiläisen hautoja ja hirveitä kivirökkiöitä*, 42–43; Saipio, *Lapp Cairns*; Salo et al., ”Graves, landmarks, or sacrificial monuments?”.

33 Saipio, *Lapp Cairns*, 389–414.

git ajattelivat, ettei Sisä-Suomen väestö ollut voinut itse keksiä rökkiörakentamisen perinnettä, vaan lapinraunioiden täytyi olla vaatimattomampia imitaatioita rannikon skandinaavisvaikutteisista rökkiöistä.³⁴

Lapinraunioille, kuten muillekin rökkiöille, on tyyppillistä, että niiden alkuperäisen tarkoituksen määrittäminen on vaikeaa ja pakenee rajauksia ja niiden ajoittaminen on usein hankalaa. Kiviä on kasattu joka puolella Suomea esihistorialliselta ajalta lähtien moninaisista syistä: peltoja raivattaessa, tapahtumien muistomerkeiksi, maamerkeiksi, rajamerkeiksi. Lisäksi on syytä muistaa, että yhdellä kivikasalla voi olla lukuisia eri merkityksiä, joita rökkiön kanssa tekemisissä olleet yhteisöt ovat siihen eri aikoina liittäneet.³⁵ Timo Muhosen tutkimukset *akkumulaatiorökkiöistä* ovat osoittaneet, että merkityksellisen kivikasan, siis rökkiön, luomiseen riittää itse kivien kasaamisen akti. Vähitellen näin aloitettuun rökkiöön alkaa kasaantua sekä uusia kiviä että tarinoita ja merkityksiä.³⁶

Lapinraunioiden tulkintaa 1700-luvun kontekstissa

Pohjois-Pohjanmaan esihistoriallisia kivirakenteita tutkineen Jari Okkosen mukaan esihistorialliset rökkiöt yhdistettiin ensimmäisen kerran ”lappalaisiin” vuonna 1674 Isonkyrön kirkkoherran Israel Alftanin³⁷ (n. 1632–1712) kertomuksessa Etelä-Pohjanmaan muinaismuistoista. Samaa kertomusta siteerataan 1800-luvun lähteissä³⁸. Okkonen pitää tätä hämmästyttävänä, sillä pohjalaisessa kansanperinteessä rökkiöiden rakentajina on pidetty lähes kategorisesti jättiläisiä. Alftan on kuitenkin perustellut oman lappalaistulkintansa paikallisella kansanperinteellä.³⁹

Ruotsin valtakunnassa muinaismuistojen kartoittaminen ja paikallishistorioiden tutkiminen liittyivät kiinteästi suurvalta-ajan pyrkimykseen saada Ruotsille vanhojen eurooppalaisten kulttuurien kaltainen menneisyys. Koska Pohjoismaat eivät koskaan olleet osa Rooman valtakuntaa, niiden menneisyydestä laaja osuus oli kirjallisten lähteiden ulottumattomissa eikä muinaisjäännösten joukkoon lukeutunut helposti tunnistettavia roomalaisia raunioita. Muun muassa tästä syystä ruotsalaiset ja tanskalaiset muinaistutkijat olivat esihistoriallisen arkeologian varhaisvaiheissa 1600-luvulta 1800-luvulle monin tavoin sekä maisemantulkintaan perustuvan metodologian että typologisen aineistotutemuksen edelläkävijöitä.⁴⁰ Ruotsissa annettiin 1620-luvulta lähtien kuninkaallisia asetuksia, jotka velvoittivat ruotsalaista papistoa keräämään tietoa alueittensa muinaisjäännöksistä. Suomessa erityisen aktiivista oli Pohjanmaan papisto, kuten edellä mainittu Alftan

34 Saipio, *Lapp Cairns*, 49–56.

35 Okkonen, *Jättiläisen hautaja ja hirveitä kivirökkiöitä*; Timo Muhonen, ”Kiven hoavat kiukualle, rauan hoavat rauniolle: parannustaikeus kiviraunion historiassa”, *Muinaistutkija* (2010:3), 19–37; Jarkko Saipio, ”Nastola Kilpisaari 2 – Esihistoriallisen rökkiön elämänkaari”, *Muinaistutkija* (2015:1), 2–18; Jarkko Saipio, ”Kasabergetin monimuotoinen muinaisjäännös”, *Muinaistutkija* (2017:1), 17–26; Liisa Kunnas, ”The tomb of the primeval teekkari” – The heritagisation of a prehistoric burial cairn on the campus of Aalto University, Finland”, *Fictional Landscapes*, eds. Tiina Äikäs & Jesus Martin Alonso, BAR Publishing, Oxford, forthcoming.

36 Timo Muhonen, ”Something Old, Something New: Excursions into Finnish Sacrificial Cairns”, *Temenos – Nordic Journal of Comparative Religion* 44 (2009:2), 293–346; Muhonen, ”The Place of Stone”.

37 lat. Israel Eri Alftanus.

38 Esim. Johan Reinhold Aspelin, ”Kokoilemia muinaistutkinnon alalta”, *Suomi. Kirjoituksia isän-maallista aineista, Toinen jakso, 9. osa*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1871, 1–234, 82.

39 Okkonen, *Jättiläisen hautaja ja hirveitä kivirökkiöitä*, 50, 56.

40 Bruce Trigger, *A History of Archaeological Thought*, 2nd edition, Cambridge University Press, New York, 2006, 86–88, 129–138.

tai Laihian kappalainen Israel Reinius vanhempi (1699–1777), joka lahjoitti muinaisesine-kokoelmansa Turun akatemialle.⁴¹ Vuonna 1666 annettiin niin sanottu muinaismuistoplaakaatti (*fornminnesplakatet*) ja perustettiin Antikviteettikollegio (*Collegium Antiquitatum, Antikvitetskollegiet*) hallinnoimaan, luetteloimaan ja tutkimaan Ruotsin valtakunnan muinaisjäänöksiä.⁴²

Turun akatemiassa kiinnostus suomalaiseen menneisyyteen ja paikallisiin muinaisjäänöksiin pääsi kunnolla vauhtiin vasta levottoman 1700-luvun alkupuolen jälkeen.⁴³ Isonvihan jälkeen muun muassa historian professorina toimineen, ruotsalaissyntyisen Algot Scarinin (1684–1771) myötä Turussa tehty historiantutkimus suuntautui aiempaa lähdekriittisempään paikallishistorian ja yleisesti pohjoismaalaisen varhais historian tutkimukseen. Vaikka Scarinin arkeologinen mielenkiinto kohdistui lähinnä keskiaikaisiin rakennuksiin, kuten Turun tuomiokirkkoon, hän oli kiinnostunut suomalaisten ja saamelaiden alkuperästä ja kaukaisimmasta menneisyydestä.⁴⁴

Turun akatemian opinnäytteissä rökkiöt alkavat esiintyä paikalliskuvausten myötä 1730-luvulta lähtien. Näissä tutkimuksissa oli usein kaksi osaa, joista toinen käsitteli maantiedettä ja luonnonilmiöitä ja toinen historiaa ja paikallisia muistomerkkejä, vanhoja rakennuksia ja kansanperinnettä. Käsitellyn paikkakunnan menneisyyttä pyrittiin tavallisesti selvittämään niin pitkälle kuin mahdollista, mutta luotettavien ajoitusmenetelmien ja vakiintuneen kronologian sekä lähteiden ja arkeologisen aineiston puutteessa muinaismuistojen tulkinta jäi usein epämääräiseksi. Esihistoriallisen ajan ajateltiin ulottuvan enintään muutamien vuosituhansien taakse ajanlaskun alusta ja Suomen alueen asutun vasta myöhään.⁴⁵

Vuonna 1732 julkaistussa Satakunnan rannikon alkuaikoja kuvaavassa opinnäytteessä kivi rökkiöitä kerrotaan kutsuttavan paikallisten keskuudessa suomeksi *hiidenkiukaiksi* ja ruotsiksi jättiläisiin viittaavalla nimellä *jättekulor*. Näiden ”kivikasojen” (*cumulis lapidus*) esitetään olevan merenkulkijoiden merkkejä.⁴⁶

Pehr Gaddin (1727–1797) vuonna 1751 julkaistussa Satakunnan pohjoisosien kuvauksessa alueen varhaisimpina muinaisjäänöksinä kuvataan rakenteiden jäännöksiä, joita kansa kutsuu *Lapin-codiksi*. Kuvauksen mukaan paikallisen väestön keskuudessa ajateltiin, että suomalaiset ja ”lappalaiset” ovat olleet samaa kansaa, kunnes ensin mainitut olivat kääntyneet kristinuskoon ja alkaneet sitten nimittää pakanoiksi jääneitä nimellä *lappalainen*.⁴⁷ Scarinin ja kaunopuheisuuden professorin Henrik Hasselin (1700–1776) alaisuudessa valmistuneissa opinnäytteissä Suomen alueen tai koko Skandinavian ensimmäisinä asukkaina pidettiin suomalaisten ja saamelaisten yhteisiä esivanhempia. Myöhemmät erot suomalaisten ja saamelaisten kielissä ja kulttuurissa selitettiin elämäntyylivalinnoilla: suo-

41 Tuukka Talvio, *Ikkuna menneeseen ja tulevaan. Suomen kansallismuseo*, Museovirasto, Helsinki, 2016, 19.

42 Johanna Widenberg, *Fäderneslandets antikviteter: Enoterritoriella historiebruk och integrationssträvanden i den svenska statsmaktens antikvariska verksamhet ca 1600–1720*, Uppsala universitet, Uppsala, 2006, 21–25.

43 Tosin Daniel Jusleniuksen Turun historiaa käsittelevä opinnäyte ilmestyi jo vuonna 1700. Daniel Juslenius, *Aboa vetus et nova*, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 2005 [1700].

44 Erkki Urpilainen, *Algot Scarin ja gööttiläisen historian kirjoituksen mureneminen Ruotsissa 1700-luvun alkupuolella*, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 1993; Kunnas, *The Furthest Past*, 55–59.

45 Kunnas-Pusa, ”Eighteenth-century visions of the Stone Age”.

46 Johannes Haartman & Petrus Fortelius, *De primis initiis Biörneburgi, Aboae*, 1732, 6–8.

47 Pehr Gadd, *Satakunnan kihlakuntain pohjoisosan taloudellisen kuvaamisen yritys, joka käsittää huomautuksia maantieteen, muinaismuistojen, fysiikan, luonnonhistorian ja talouden ym. aloilta tarpeellisine piirroksineen*, suom. K. Murros, Tampereen Historiallinen Seura, Tampere, 1946 [1751], 18.

malaisia olisi tullut niistä, jotka kääntyivät kristinuskoon ja alkoivat viljellä maata.⁴⁸ Scarin vertasi muinaisia Pohjoismaiden asukkaita oman aikansa Pohjois-Amerikan ja Siperian alkuperäiskansoihin: Metsästyksellä ja kalastuksella eläneet kansat joutuivat pakenemaan kulttuuriltaan kehittyneempiä maahantunkeutujia. Pohjoismaiden tapauksessa suomalaiset alkuperäisasukkaat olisivat vetäytyneet sisämaahan ja pohjoiseen skandinaavien esivanhempien tieltä, jotka merenkulkijoina ja maanviljelijöinä ottivat haltuunsa eteläisimmät osat ja rannikot.⁴⁹

Vuonna 1754 julkaistussa Kainuuta käsittelevässä opinnäytteessä sekä maastosta löytyvät kuopat että kivikasat mainitaan *Metelin Wäen* jälkinä. Opinnäytteessä todetaan, että ”lappalaiset” ovat asuneet koko Kainuun ja Pohjanmaan alueella ja tätä perustellaan muun muassa saamelaisperäisillä paikannimillä. Metelinväen ja saamelaisten välistä yhteyttä tekstissä kuitenkin epäillään. Pohjois- ja Itä-Suomen kansanperinteessä metelinväki ja sen jäljiksi tulkitut kuopat ja kivirakenteet viittaavat yhteiskunnan ulkopuolella eläneisiin ”ryövärijoukkoihin” (*Röfwarepartie*). Opinnäytteen laatijat Pehr Kalm ja Eric Castrén nostavat esiin erityisiä lainsuojattomien ryhmiä, jotka ovat jääneet elämään kansanperinteessä, kuten Kaarle-herttuan ja Sigismundin välisen valtataistelun aikana (1597–1599) metsissä piileskelleet Kaarlen kannattajat.⁵⁰ Joka tapauksessa kaikki nykyisen asutuksen kannalta oudoissa paikoissa sijainneet rakennejäännökset yhdistettiin jollain tavalla yhteisön ulkopuolisiin ryhmiin.

Metelinväen jälkinä röykkiöitä pidettiin myös Sigfrid Henrik Porthanin vuonna 1775 Johan Bilmarkin alaisuudessa laatimassa Pohjois-Savoä käsittelevässä opinnäytteessä, jossa kuvailtiin Maaningan Metelinkallion⁵¹ lapinrauniokohdetta. Kuten Kalm ja Castrén, myös Porthan ja Bilmark tuntuivat suhtautuvan epäuskoisesti metelinväkeä koskevan kansanperinteen yhteyksiin saamelaisasutukseen.⁵²

Toisin kuin edellisissä esimerkeissä, joissa kiviröykkiöt pyrittiin selittämään myöhemmän historian tapahtumilla, erilaiseen tieteelliseen tulkintaan pyrittiin Pehr Gaddin alaisuudessa vuonna 1767 ilmestyneessä mineralogian alan opinnäytteessä. Siinä käsitellään Tampereen Reuharinniemen röykkiöitä ja siteerataan maanmittari Daniel Hallin vuoden 1763 kertomusta niiden tutkimisesta ja löytyneestä keramiikasta. Vaikka röykkiöitä nimitetään *Lapin-raunioiksi*, niiden kerrotaan osoittavan, että suomalaiset ovat pakanuuden ajalla haudanneet poltetun vainajan jäännökset kiviröykkiöihin.⁵³

Lapinraunio-termi mainitaan myös vain ohimennen Christfried Gananderin (1741–1790) *Mythologia Fennicassa*. Ganander kertoo kiviröykkiöiden nimitysten eroavan eri puolilla Suomea: Länsi-Suomessa niitä kutsutaan nimellä *hiijen kiukaat*, Pohjanmaalla *Jättiläisten haudat, asunsiat, huoneet*, mutta Viitasaarella nimellä *Lapirrauniot*. Ganander viittaa uskomuksiin, joiden mukaan Suomen alueen ensimmäiset asukkaat olisivat olleet raamatullisen perinteen Nephilimiin yhdistettyjä jättiläisiä: ”Nämä Atinin lapset,

48 Esim. Henrik Hassel & Matthias Hallenius, *De Borea-Fennica*, Aboae, 1732; Algot Scarin & Jacob Starckou, *Aboriginum Scandianorum praecipui vitae sustinendae modi 1*, Aboae, 1740; Algot Scarin & Asmundus Carlander, *De gentis Vanorum priscis et hodiernis in Westrogothia sedibus 1*, Aboae, 1747; Henrik Hassel & Christian Limnell, *De Tavastia 2*, Aboae, 1748.

49 Scarin & Starckou, *Aboriginum Scandianorum*.

50 Pehr Kalm & Eric Castrén, *Historisk och oekonomisk beskrifning öfwer Cajanaborgslan*, Åbo, 1754, 2, 8–9.

51 Maaninka on sittemmin liitetty Kuopioon, ja kyseessä olevasta arkeologisesta kohteesta voidaankin käyttää nimitystä ”Kuopio (Maaninka) Metelinkallio”.

52 Sigfrid Henrik Porthan, *Descriptio paroeciae Cuopio – Kuvaus Kuopion pitäjistä*, näköispainos, suom. Nils G. Hublin, Kuopion kaupungin 200-vuotisjuhlien valmistelutoimikunta, Kuopio, 1982 [1775], 13–14.

53 Pehr Gadd & Carl Giers, *Indicia mineralogiae in Fennia sub gentilismo*, Aboae, 1767, 13–14.

Kuva 3. Viitasaaren Rantala B -lapinrauniokohteelta löytynyt nuoremman roomalaisen rautakauden (200–400 jaa.) pronssinen rannerengas, joka tarinan mukaan aiheutti painajaisia sitä hallussaan pitäneelle kalastajalle. KM 8739:2, Museovirasto, arkeologian esinekokoelma. Kuva: Museovirasto/Finna.

Pohjolan vanhimmat asukkaat, leikkivät syvässä metsässään, missä puut ovat yhtä vanhoja kuin maailma ja niiden tuuheet oksat toisiinsa kietoutuneita ja missä pensaikoissa piileskelee mitä vilskeimpiä eläimiä.” Silti Gananderin oma näkemys tuntuu olevan, että vaikka kiviröykkiöitä pidetään jättiläisten tekeminä, niistä useimmat ovat ”lappalaisten köyhien majojen jäänteitä”.⁵⁴ Useissa 1700-luvun lähteissä ”lappalaisasutukseen” yhdistettiin kiviröykkiöiden lisäksi, tai niitä useammin, esimerkiksi puisten majojen jäännöksiä, kivikehää (*lappringar*, *lapinkehät*) tai metsissä näkyviä kuoppia, joiden ajateltiin olevan pyyntikuoppia tai asumusten pohjia.⁵⁵

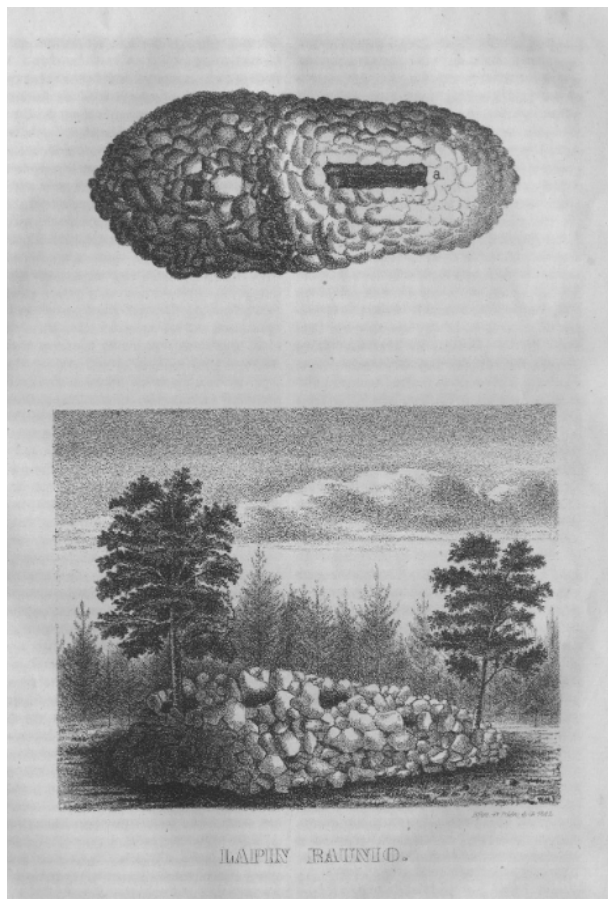
Viitasaarella lapinraunioita siis kutsuttiin Gananderin mukaan kansankin keskuudessa juuri *lapinraunioiksi*. Henrik Gabriel Porthan käsitteli Viitasaaren lapinraunioita sanomalehtikirjoituksessaan vuonna 1777. Hänen mukaansa ne olivat jälkiä seudulla muinoin asuneista ”villeistä lappalaisista”. Nykyisten paikallisten asukkaiden hän kuvasi pelkävien röykkiöitä. Porthan tulkitsi ihmisten halun karttaa röykkiöitä liittyvän pelkoon niihin mahdollisesti haudattuja saamelaisia noitia kohtaan. Joskus ihmiset olivat kuitenkin kaivaneet niitä aarteiden toivossa, mutta löytäneet vain ruosteisia rautaesineitä.⁵⁶ Kuten Okkonen on todennut, Porthan määritteli ensimmäisenä sisämaan lapinraunioille tyypillisen sijainnin: järven rannalla, kallion päällä.⁵⁷ Mielenkiintoista Porthanin kuvailujen valossa on, että 1920-luvulla juuri Viitasaarella sijainneesta lapinrauniosta Rantala B -nimisellä kohteella löydettiin paikallisten ihmisten aarteidenkaivelun yhteydessä roomalaisajalle ajoittuvia esineitä, mukaan lukien kultafoliolasihelmi ja pronssinen rannerengas. Kohteen omatoiminen kaivelu johti myös sen arkeologiseen tutkimukseen. Perimätiedon mukaan pronssisen rannerenkaan ottanut kalastaja oli halunnut saada sen oletetuista taikavoimista itselleen kalaonnea, mutta kun ”lappalaiset” olivat alkaneet pii-

54 Christfrid Ganander, *Mythologia Fennica*, näköispainos, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 1984 [1789].

55 Anders Indrenius, *Anmärkningur om Keuru Sockens forndna och nuwarande tilstånd*, *Tidningar utgifne af et sällskap i Åbo* 1776, no. 8; 9; 10; 20; 21; Anders Indrenius, ”Om någre forntidens minnesmärken i Ruovesi socken i Björneborgs län”, *Tidningar utgifne af ett sällskap i Åbo*, 1777, no. 3–4; Erik Lencquist, ”Om lapparnes forndna hemwieter i Finland”, *Tidningar utgifne af ett sällskap i Åbo* 1778, no. 18, 19, 20.

56 Henrik Gabriel Porthan, ”Anmärkningur om Wiitasaari socken”, *Tidningar utgifne af et sällskap i Åbo* 1777, no. 9; 10; 12; 13.

57 Okkonen, *Jättiläisen hautoja ja hirveitä kiviröykkiöitä*, 51.

Kuva 4. D. E. D. Europaeuksen lapinraunio-artikkelin kuvitusta *Mehiläisessä* vuonna 1862.

nata häntä unissa, hän oli luovuttanut sen Muinaistieteelliselle toimikunnalle (Kuva 3).⁵⁸

Porthan pyrki irrottautumaan aiemmista ajatuksista suomalaisista ja saamelaisista yhtenä muinaisena alkuperäiskansana.⁵⁹ Porthanin, Johan Bilmarkin (1728–1801) ja myöhemmin Gabriel Reinin (1800–1867) ohjaamisessa opinnäytteissä ja muissa teksteissä suomalaisille alettiin luoda historiallista roolia omana, muista erottuvana kansanaan, joka maanviljelyskulttuurinsa ja paremman yhteisöllisen järjestäytymisensä tason perusteella oli ajanut kiertelevää elämää viettäneet poropaimentolaiset, saamelaiset, pois suurimmasta osasta maata. Heidän tulkintansa mukaan saamelaiset olisivat

kuitenkin olleet myös Etelä-Suomen alkuperäisväestöä.⁶⁰

Lapinrauniot ja muut rökkiöt olivat sikäli poikkeuksellisia muinaisjäänneksiä 1700-luvun ja 1800-luvun alun Suomessa, että niiden luonnetta yritettiin selvittää arkeologisin kenttätutkimuksin, siis purkamalla rakenteita. Ganander raportoi omista tutkimuksistaan Pohjanmaalla sanomalehtikirjoituksissa vuonna 1783. Hän oli tullut siihen tulokseen, että sekä lapinrauniot että ”jättiläistenhaudat” ovat toisinaan hautoja, mutta useammin asuinrakennusten jäänteitä.⁶¹

Gananderin näkemyksiä toistettiin lähes sellaisenaan 79 vuotta myöhemmin vuonna 1862 *Mehiläisessä* ilmestyneessä, D. E. D. Europaeuksen (1820–1884) kirjoittamassa artikkelissa. Europaeuksen tekstissä kivistä rökkiöiden kansanomaisten nimien luettelossa ”Lapinrauniot” mainitaan jo ensimmäisenä, minkä jälkeen listataan ”Hiien pesät, Jättiläisten haudat”. Kuten rökkiöiden kohdalla on tyypillistä, Europaeus kertoo Uudellamaalla ja muuallakin monien niistä jo tuhoutuneen ihmisten etsiessä niistä aarteita. Tosin aarteensijöiden pettymykseksi niistä on löytynyt vain ”eläinten luita ja hiili-palasia”. Europaeus kertoo myös omista kaivauksistaan rökkiöillä Pohjanmaalla ja tulee siihen tulokseen, että ainoastaan selvät isommat ”hautakummut” ovat oikeasti muinaisia hautoja, kun taas

58 Saipio, *Lapp Cairns*, 81–88.

59 Kunnas, *The Furthest Past*, 57–58.

60 Henrik Gabriel Porthan & Magnus Alopaeus, *Porvoon lyhyt historia*, toim. ja suom. Iiro Kajanto, Ilmari Reijonen Oy, Porvoo, 1985 [1794–1795]; Johan Bilmark & Fredrik Collin, *De origine Fennorum, cujus partem priorem*, Aboae, 1764; Johan Bilmark & Fredrik Collin, *De origine Fennorum, cujus partem posteriorem*, Aboae, 1766; Gabriel Rein & Fredrik Cygnaeus, *De gente Sumorum in annalibus Russicis commemorata*, Frenckell, Aboae, 1827.

61 Christfrid Ganander, ”Bref. ang. Lappgravar i Siikajoki socken i Österbotten”, *Tidningar utgifne af et sällskap i Åbo* 1783, no. 24.

pienemmät kivikasat, joista ei löydy mitään erityisen merkittävää, ovat todennäköisemmin asumusten pohjia (Kuva 4).⁶²

Kuten Okkonenkin on todennut, lapinraunio-termin yleistyminen 1700-luvulla tai sen valikoituminen käyttöön kaikkien kansanperinteessä esiintyneiden röykkiönimitysten joukosta oli selvästi sidoksissa juuri Porthanin ja hänen vaikutuspiirinsä henkilöiden näkemyksiin Suomen asutushistoriasta.⁶³ Tiettyjen alueiden kansanperinteessä tietynlaisia muinaisjäännöksiä tai rakenteiden jäännöksiä kutsuttiin lappi-alkuisilla nimityksillä. Koska se sopi kätevästi ideaan Suomen alueen esihistoriasta etnisesti saamelaisena sekä menneisyyden tulkintoihin, joita pystyttiin hyödyntämään parhaillaan muodostuvan suomalaisen identiteetin rakennuspuuna, lapinraunio-termi yleistyi tieteellisessä kielessä. Porthanin koulukunnan mukaista tarinaa suomalaisten ja saamelaisten välisestä suhteesta esihistoriallisella ja historiallisella ajalla pyrittiin myös levittämään yleisön keskuuteen sanomalehtikirjoituksissa⁶⁴. Sekä jättiläiset että lapinraunioiden tulkinta asumuksen pohjina jatkoivat esiintymistään 1800-luvun lähteissä.

Jättiläiset, ”lappalaiset” ja suomalaiset identiteettien rajapinnoilla

Ensimmäisenä suomalaisena arkeologina pidetty Johan Reinhold Aspelin (1842–1915) käytti ilmaisua *jättiläisaika* oman esihistorian kronologiansa mukaisesta rautakauden ensimmäisestä jaksosta, jolloin hänen mukaansa jättiläisiksi kutsuttu germaaninen tai skandinaavinen muinaiskansa rakensi rannikkoseutujen ”jättiläishaudat” ja Pohjois-Pohjanmaan jätinkirkot.⁶⁵ Tätä tulkintaa kannattivat monet 1800–1900-luvun vaihteen arkeologit, jotka ajattelivat muistojen rannikon germaanisesta asutuksesta säilyneen kansanperinteessä tarinoina suuria kivirakenteita rakentaneista jättiläisistä ja jotuneista.⁶⁶

1800-luvun puoliväliin mennessä kiviröykkiöiden nimityksissä ja tyyppittelyssä on huomattavissa ero *lapinraunioiden* ja toisaalta *jättiläisraunioiden* eli *hiidenkiukaiden* välillä. Antero Warelius (1821–1904) ja Matthias Alexander Castrénin (1813–1852) teksteissä lapinrauniot sisämaan muinaisjäännöksinä rinnastuivat historiallisen ajan uuneihin ja saamelaisasutuksesta tunnettuihin liesikiveyksiin. Lapinraunioiden määrittelyssä alettiin korostaa entistä enemmän niiden pienuutta ja epämääräisyyttä verrattuna rannikon ”oikean” pronssikauden kulttuurin hautaröykkiöihin eli hiidenkiukaisiin. Käsitteet *jättiläiset* ja *lappalaiset* saivat merkityksen kahtena erilaisena Suomea ennen suomalaisten saapumista asuttaneena muinaiskansana, joista jättiläiset edustivat ”kehittyneempää” rannikon skandinaaviseen kulttuuripiiriin liittyvää ryhmää ja lappalaiset sisämaan saamelaisia.⁶⁷ 1800-luvun tieteellisessä kielenkäytössä lapinraunio-käsite ei siis niinkään sisältänyt

62 David Emanuel Daniel Europaeus, ”Muutamia sanoja Suomesta löytywistä kiwi-kummuista”, *Mehiläinen* 1862, no. 7.

63 Okkonen, *Jättiläisen hautoja ja hirveitä kiviröykkiöitä*, 53–54.

64 Esim. ”Lyhykäisiä tietoja lappalaisista”, *Turun Wiikko-Sanomien* 27.5.1820; ”Lyhyt kertomus Suomen Kansan edesmenneistä ajoista”, *Turun Wiikko-Sanomien* 9.9.1820.

65 Aspelin, ”Kokoilemia muinaistutkinnon alalta”, 80.

66 Hjalmar Appelgren, *Suomen muinaislinnat*, SMYA XII, Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki, 1891; Aarne Europaeus, *Etelä-Pohjanmaan asutuskysymyksiä. Muinaistutkimuksen kannalta lähtien*, Kalevalaseuran vuosikirja 5, Kalevalaseura, Helsinki, 1925; Aarne Michaël Tallgren, *Suomen esihistorialliset ja ajaltaan epämääräiset kiinteät muinaisjäännökset*, Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki, 1918.

67 Antero Warelius, *Suomen kansaa. Kansatieteellisiä havaintoja suuriruhtinaskunnan alueelta*, suom. Irma Sorvali & Tuomas Sorvali, Bidrag till Finlands kännedom i ethnographiskt hänseende, SKS, Helsingfors, 1847; Matthias Alexander Castrén, *Nordiska resor och forskningar I*, SKS, Helsingfors, 1852; Matthias Alexander Castrén, *Nordiska resor och forskningar VI*, SKS, Helsingfors, 1870; Okkonen, *Jättilä-*

merkitystä hautana, vaan lappalaisasutuksen merkinä, joiden usein myös ajateltiin olevan peräisin vasta historialliselta ajalta ja todistavan näin saamelaisten häviöstä ja vetäytymisestä suomalaisten tieltä.

Kun Wallinin tulkintaa lapinraunioista kansanmurhasta todistavina asumuksen jäänteinä ja kirjaimellisina raunioina tarkastellaan tässä 1700-luvulta alkavassa lähteiden jatkumossa sekä 1800-luvun loppupuolen ilmapiirissä, se ei enää vaikutakaan niin erikoiselta. Vaikka Wallin pyrkii ymmärtämään myös saamelaisia ja paheksuu tarpeettoman julmaa kohtelua, asennoituu hän kuitenkin tilanteeseen niin, ettei saamelaisten ja suomalaisten yhteiselo samassa kansallisvaltiossa tule onnistumaan liian erilaisen kulttuurisen tason vuoksi. Erilaisten ihmisryhmien luokittelu hierarkkisiin kategorioihin etnisyyden, ”rodun”, elinkeinojen ja kulttuuristen piirteiden perusteella oli keskeistä 1800-luvun loppupuolella kehittyneessä niin sanotussa tieteellisessä rasismissa, jota käytettiin oikeuttamaan eurooppalaista asutuskolonialismia esimerkiksi Pohjois-Amerikassa ja Australiassa. Kansallisvaltioon katsottiin olevan oikeutettu vain sellainen kansa, joka pystyi todistamaan olleensa jo historian, ja mieluiten esihistorian, aikana tarpeeksi korkealla sivistystasolla. Oikeus maan omistamiseen taas mitattiin maanviljelyksen tasolla ja sen mahdollisimman pitkällä historialla. Jos kansa ei pystynyt todistamaan näitä, se oli vaarassa pudota ”historian häviäjien” eli pysähtyneinä ja kehittymättöminä pidettyjen alkuperäiskansojen joukkoon.⁶⁸

Tällainen ajattelu muodostui keskeiseksi osaksi myös Suomessa erityisesti Yrjö-Sakari Yrjö-Koskisesta⁶⁹ (1830–1903) alkaneessa fennomaanisen historiankirjoituksen traditiiossa, jota Wallinkin edusti.⁷⁰ Kun ajan asenneilmasto oli näin armoton, suomalaiset vasta muodostuvana kansakuntana ja toistaiseksi ilman omaa valtiota olivat ymmärrettävästi innokkaasti asemoimassa itseään mieluummin kolonisoijiksi kuin sorron kohteeksi. Yrjö-Koskisen tulkintojen mukaan saamelaisilla ei ollut koskaan historiansa aikana ollut itsehallintoa toisin kuin suomalaisilla jo esihistoriallisena aikana, mikä merkitsi saamelaisten kohdalla heikkoutta kansana ja johti siihen, että olisi suomalaisten historiallinen tehtävä vallata maa maanviljelykseen ja muuhun hyötykäyttöön aina Jäämerelle saakka.⁷¹

Esimerkiksi Pekka Isakssonin mukaan suhtautuminen saamelaisiin tieteellisissä teksteissä ja poliittisissa asenteissa muuttui jyrkemäksi 1850-luvulta lähtien, jolloin myös historiankirjoituksessa alettiin korostaa suomalaisten ja saamelaisten ikäaikaista viiolisuutta ja suomalaisten oikeutettua asutuskolonialismia. Saamelaisten ”toiseuttaminen” sekä menneisyydessä, nykyisyydessä että tulevaisuudessa, mukaan lukien heidän sulkeamisensa ulos suomalaisen kansallisen menneisyyden tarinasta, oli olennainen osa 1800-luvun lopun neuvotteluja suomalaisen identiteetin olemuksesta ja rajoista.⁷²

Tässä aikalaiskontekstissa Wallinin voidaankin katsoa pyrkineen lähdekritiikkiin ja perustelleen näkemyksiään. Hänen esihistoriakäsityksensä kulmakivi oli fennomaaninen tulkinta siitä, että suomenkieliset suomalaiset olivat olleet Suomen alueen alkuperäistä väestöä saamelaisten ohella, joskin jälkimmäiset edustivat alempaa ”arktista rotua”. Toisin kuin 1700-lukulaisessa Scarinin kirjoituksissa esiintyvässä mallissa, tässä suomalaisten ja

läisen hautoja ja hirveitä kiviröykkiöitä, 54–55.

68 Esim. Margarita Díaz-Andreu, *A world history of nineteenth-century archaeology. Nationalism, colonialism and the past*, Oxford University Press, Oxford, 2007, 6, 11.

69 Georg Zacharias Forsman vuoteen 1882.

70 Kunnas, *The Furthest Past*, 66–72.

71 Yrjö Sakari Koskinen, *Tiedot Suomen-suwun muinaisuudesta*, Y. Koskinen, Helsinki, 1862.

72 Pekka Isaksson, *Kumma kuvajainen: Rasismi rotututkimuksessa, rotuteorioiden saamelaiset ja suomalainen fyysinen antropologia*, Kustannus Puntsi, Inari, 2001, 192–193. Isakssonin kirja on ottanut nimensä Wallinin saamelaisista käyttämästä ilmaisusta ”kumma kuvajainen”.

saamelaisten ajatellaan olleen erillisiä kansoja jo kaukaisessa esihistoriassa ja tämän eron näkyvän myös kivikautisessa löytöaineistossa.⁷³

Wallin kritisoi muun muassa Elias Lönnrotin esittämää näkemystä, jonka mukaan *hiisi* tulee sanasta *seita* ja näin ollen hiisiin liittyvä kansanperinteen nimistö ja tarinat metsissä ja vuorilla vaanivista hiisistä on muistumaa ”harvojen jäljelle jääneiden lappalaisien” asuinpaikoista ”suomalaisten maan valloituksen jälkeen”. Wallinin tulkinnan mukaan hiidet eivät liity saamelaisiin, vaan hiisimyytissä keskeinen uskomus kristinuskon niitä karkottavasta voimasta kertoo, että hiidet, kuten myös tarinoiden jättiläiset, edustavat muistumaa suomalaisten omista pakanallisista esivanhemmista. Samasta syystä niin monet kansat kertovat tarinoita asuinpaikkojaan ennen asuttaneista jättiläisistä: ne edustavat heidän omaa menneisyyden toiseuttaan, tuntematonta kirjallisten lähteiden ja muistin tavoittamatonta menneisyyttä.⁷⁴

Pohjoisamerikkalaisessa arkeologian historiassa tunnetaan legenda ”kummunrakentajien” (*Mound Builders*) kansasta, joka jatkaa edelleen elämäänsä pseudoarkeologian teorioissa. 1700–1800-luvuilla eurooppalaiset kolonialistit kohtasivat Yhdysvaltojen Keskilännessä ja Mississippi-joen varsilla suuria maarakenteisia kumpuja, joista osa oli rakennettu eläinten, kuten käärmeiden, muotoon. Eurooppalaiset eivät uskoneet, että paikalliset alkuperäiskansat olisivat kyenneet rakentamaan niitä, joten kumpuja selittämään keksittiin kummunrakentajien muinaiskansa. Eri teorioissa kummunrakentajat on yhdistetty viikinkeihin, Israelin ”kadonneisiin heimoihin” tai atlantilaisiin. Usein kummunrakentajat kuviteltiin vaaleaihoisiksi tai kooltaan jättiläismäisiksi. Myytin mukaan nykyiset amerikkalaiset alkuperäiskansat olisivat tulleet alueelle myöhemmin ja tuhonneet kummunrakentajien kansan rippeet. Kummunrakentajien myytti antoi eurooppalaisille synninpäästön omasta asutuskolonialismistaan ja luonnonvarojen haltuunotosta, sillä sen mukaan maa ei kuulunut alkuperäiskansoille, vaan heitä edeltäneille kummunrakentajille.⁷⁵

Suomalaisessa arkeologian historiassa ”jättiläiset” ja ”lappalaiset” olivat kummunrakentajien kaltaisia myyttisiä alkuperäiskansoja, joihin omaa kansallista identiteettiä peilattiin. 1800-luvun aikana yleistynyt tulkinta lapinraunioista saamelaisista kertovina asutusjäännöksinä toimi oikeutuksena myös aikalaistodellisuudessa harjoitetulle rasismille ja kolonialismille: ehkä suomalaiset olivat kansanmurhaajia ja asutuskolonialisteja, mutta ainakin he olivat vahva ja kansallisvaltioonsa oikeutettu kansa. Nykynäkökulmasta aikalaiskontekstia on ehkä vaikea ymmärtää, mutta suomalaisen esihistorian tarina rakennettiin tuolloin sellaiseksi, joka parhaiten sopi aikakauden käsityksiin.

Lapinraunion käsitettä ja siihen liittyvää kielenkäyttöä tarkastelemalla voi havaita, että silloisessa kontekstissa oli järkeenkäypää, miksi kaikista kansanperinteessä tunnetuista röykkiöiden nimityksistä juuri *lapinraunio* jäi käyttöön sisämaan röykkiöiden nimityksenä, vaikka paikallisessa itä- ja pohjoissuomalaisessa kansanperinteessä niiden yhdistäminen metelinväkeen oli paljon yleisempää. Suomalaisia esihistoriallisia hautaustapoja yritettiin tulkita yleiseurooppalaisista ja varsinkin skandinaavisista lähtökohdista käsin, minkä vuoksi lapinraunioiden kaltaiset muinaisjäännökset eivät vaikuttaneet kunnollisilta hautauksilta. Kuvauksissa niiden löytöaineistosta korostuu myös arkeologian metodologian kehittymättömyys: silloinkin kun röykkiöitä kaivettiin, löytöjä ei huomattu tai nii-

73 Wallin, *Suomen kansan esihistoria*, 63–66; Kunnas, ”The Political Stone Age”.

74 Wallin, *Suomen kansan esihistoria*, 66–69.

75 Sean M. Rafferty, *Mythologizing the Past. Archaeology, History, and Ideology*, Routledge, New York, 2004, 120–121; Jason Colavito, *The Mound Builder Myth: Fake History and the Hunt for a “Lost White Race”*, University of Oklahoma Press, Norman, 2020.

den merkitystä tunnistettu, ja mahdolliset polttohautausten jäännökset saatettiin tulkita eläinten luiksi ja satunnaisiksi hiiltyneiksi palasiksi.

Entä mitä pitäisi ajatella siitä, että lapinraunio-termiä käytetään arkeologiassa edelleen? Ehkä olisi parempi alkaa kutsua niitä vain varhaismetallikautisiksi röykkiöiksi tai sisämaan röykkiöiksi. Lapinraunio-termillä on oma historiallinen painolastinsa, eivätkä 1700–1800-lukujen menneisyyden tulkinnat saamelaiden historiasta suurelta osin istu nykypäivän ilmapiiriin. Mikäli termiä kuitenkin käytetään historiallisista syistä tai halusta tuoda esiin sen monia ulottuvuuksia, on ainakin hyvä tiedostaa käsitteen historia ja siihen aikojen kuluessa liitetyt merkitykset.

Johtopäätökset

Artikkelissa lähdettiin selvittämään lapinraunion käsitteen historiaa ja varsinkin sen varhaista käyttöä 1700-luvun lähteissä sekä muuttuvia merkityksiä 1800-luvun aikana. Lapinraunio-termi herättää säännöllisesti jonkinasteista kummastusta sekä ulkomaalaisten arkeologien että arkeologiyhteisön ulkopuolisten keskuudessa, koska sen katsotaan viittaavan niin selkeästi saamelaisiin. Samaan aikaan menneisyyden etnisiteetit ovat suomalaisessa arkeologiassa jossain määrin vaiettu aihepiiri: Toisaalta siksi, että arkeologian alkuaikoina nämä kysymykset olivat liiankin keskeisiä ja toisaalta, koska varsinkin saamelaisuuteen liittyvä arkeologinen tutkimus koetaan kiusalliseksi. Saamelaiseen identiteettiin kytkeytyviin rajanvetoihin liittyvät kysymykset ovat edelleen poliittisesti arkaluontoisia ja paljon keskusteltuja⁷⁶.

1700–1800-lukujen tieteellisten tekstien tarkastelu osoittaa, että Suomen eri alueilla röykkiöitä on kutsuttu erilaisilla nimillä, useimmiten liittyen jättiläisiin, mukaan luettuna jotunit, jatulit ja metelinväki, tai hiisien kaltaisiin mytologisiin olentoihin. Joillain alueilla Keski-Suomessa, Pirkanmaalla ja Satakunnassa röykkiöihin ja myös muihin muinaisiin rakennetun ympäristön jäännöksiin viitattiin Lappiin tai lappalaisiin liittyvillä nimityksillä. Lapinraunio-termi yleistyi Turun akatemian opinnäytteissä 1750-luvulta eteenpäin, jolloin myös suomalaisten ja saamelaisten alkuperä ja keskinäinen suhde sekä Suomen alueen asutushistoria alkoivat tulla historiantutkimuksen keskiöön. Lapinraunio-termi vaikuttaa siis alun perin olevan peräisin kansankielestä, mutta sen käyttöönotto ja yleistäminen on 1700-luvun muinaistutkijoiden ja historioitsijoiden ansiota ja liittyy kiinteästi tuon ajan asutushistoriallisiin tulkintoihin sekä suomalaisen kansallisen menneisyyden luomisen ensimmäisiin hetkiin. Vastauksena otsikon kysymykseen voisi siis melkein sanoa, että Porthan keksi lapinraunion, mutta käsitteen muotoutumiseen nykyisine merkityksineen on sen jälkeen osallistunut monipuolinen joukko niin muinaistutkijoita kuin muitakin ihmisiä.

Lapinraunioiden ja muiden muinaisjäännösten merkitystä niiden läheisyydessä eläneille kyläyhteisöille tulisi tarkastella sekä perinnöntutkimuksen että folkloristiikan näkökulmista. Kansanperinteestä ammentavan arkeologisen terminologian kehitystä ei voi täysin ymmärtää ilman, että näiden ilmaisujen syntyä paikallisissa yhteisöissä tutkittaisiin tarkemmin. Tyypillisesti kansanperinteessä kyläasutuksen ja kollektiivisen muistin ulkopuolella sijainneet kivikasat koettiin vaarallisiksi, tai vähintäänkin yhdentekeviksi,

76 Reetta Toivanen, "Protecting indigenous identities? An example of cultural expertise on Sámi identity", *Legal Pluralism and Critical Social Analysis* 54 (2022:2–3), 210–230, <https://doi.org/10.1080/27706869.2022.2151167>; Sirkku Savusalo & Jyri Tynkkynen, "Metsäsaamelaiset kokevat jäävänsä kahden kulttuurin väliin – pitävät kiinni identiteetistään", *Yle* 22.7.2025, <https://yle.fi/a/74-20173468> (viitattu 17.11.2025).

kyläyhteisön oman identiteetin kannalta, koska niille ei ollut paikkaa yhteisön sosiaalisessa ja kulttuurisessa järjestyksessä ja maailmankuvassa. Ylipäätään arkeologian historian tutkimuksessa tulisi nostaa esiin tiedeyhteisön ulkopuolisten toimijoiden osallistuminen ja merkittävä panos arkeologisen tiedon muodostumiseen ja kerääntymiseen, aina 1700-luvun kyläyhteisöistä nykypäivän metallinilmaisinharrastajiin.

Lapinraunioiden ja muiden esihistoriallisten kivirakenteiden terminologiaa ja käsitehistoriaa voi tutkia useasta näkökulmasta: Muinaistutkijoiden ja historioitsijoiden tarve termien ja käsitteiden luomiselle ja käytölle on ollut toisenlainen kuin maaseudun kyläyhteisöjen. Pohjimmiltaan kyse on kuitenkin ollut samasta tarpeesta selittää ja sanoittaa ympäristöään ja siinä kohdattavia ilmiöitä. Lapinraunion käsitteen historian tutkiminen paljastaa, miten käsite ja sen eri vaiheissa sisältämät merkityssisällöt heijastavat aikalais-kontekstien menneisyyskuvaa ja kulloinkin tärkeinä pidettyjä arvoja. Kuten monien esihistoriallisten ilmiöiden kohdalla, keskustelu lapinraunioistakin kehystyy suomalaisen identiteetin rajapintojen hakemiseen ja niistä neuvotteluun.

Arkeologian historian tutkijoilla tulisi olla rohkeutta tarkastella alalla käytettyjä käsitteitä ja tulkintojen historiaa kansallisen menneisyyden narratiivien ulkopuolelta ja kiusallisiakaan aihepiirejä arastelematta. Tämän artikkelin tavoitteena on osallistua omalta osaltaan arkeologisen tutkimuksen ja käsitteiden historian uudenlaiseen lähestymiseen ja konventioiden purkuun: Käsitteet ja terminologia ylläpitävät mielikuvia ja rakentavat todellisuutta, jolloin niiden taustalla olevan historian ja merkityssisältöjen kasautumisen tunteminen on tärkeää.

Liisa Kunnas
liisakkunnas [apud] gmail.com

FT Liisa Kunnas on arkeologian historian ja käsitehistorian tutkija. Tämä artikkeli on kirjoitettu osana hänen väitöksenjälkeistä tutkimustaan Aalto-yliopiston arkkitehtuurin laitoksella.